

ΚΑΙΤΗ ΑΡΩΝΗ-ΤΣΙΧΛΗ

Η ΚΥΘΕΡΕΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗ: ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΜΥΘΟΠΛΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Η ελληνική μυθολογία έχει ξεπεράσει τα τοπικά και χρονικά όρια και έχει αποκτήσει μια παγκοσμιότητα. Οι ηρωικές μορφές, όπως του Αχιλλέα, του Έκτορα, του Οδυσσέα, της Εκάβης, της Ελένης ή της Ανδρομάχης, καθώς και οι Ολύμπιοι θεοί είναι γνωστοί σε ένα ευρύτερα καλλιεργημένο κοινό ανά την υφήλιο. Κατά συνέπεια η μυθολογία των αρχαίων Ελλήνων έχει εμπνεύσει αναρίθμητους καλλιτέχνες τόσο κατά την ελληνορωμαϊκή εποχή όσο και μεταγενέστερους έως και σύγχρονους. Η προβολή της ελληνικής μυθολογίας σε μια τόσο ευρεία κλίμακα και η αντοχή της μέσα σε μια τόσο μακριά χρονική διάρκεια, παρόλες τις ιστορικές, κοινωνικές και θρησκευτικές αλλαγές, που επήλθαν στην πορεία της ανθρωπότητας, θα πρέπει να οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ποιότητά της.

Βέβαια η επίδραση του μύθου των λαών της εγγύς Ανατολής στην ελληνική μυθολογία είναι μεγάλη. Κοινά στοιχεία ανευρίσκονται και σε άλλες σύγχρονες ή παλαιότερες μυθολογίες. Σε βαβυλωνιακά και χεττιτικά κείμενα αναφέρονται ιστορίες σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου καθώς και με την εκθρόνιση των παλαιών θεών από τους νέους. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο γιος εκθρονίζει τον πατέρα του, για να εκθρονιστεί στη συνέχεια από τον ίδιο του το γιο.

Ακόμη υπάρχει το στοιχείο του ευνουχισμού του παλιού θεού, από τα γεννητικά μόρια του οποίου γεννιούνται άλλοι θεοί, όπως η Αφροδίτη στη *Θεογονία* του Ησιόδου¹.

Όταν ο Ησιόδος στη *Θεογονία* του, κατά τις αρχές του 7ου αιώνα, ανέπτυξε τη γενεαλογία και τη διαδοχή στην εξουσία των διαφόρων θεών, δε θα είχε άμεση πρόσβαση στα προγενέστερα κείμενα, η επί-

δραση των οποίων θα πρέπει να ήταν έμμεση. Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη οι Φοίνικες είχαν αποτελέσει τον ενδιάμεσο κρίκο. Είναι εξίσου πιθανό, ορισμένα μικρασιατικά στοιχεία να είχαν ενσωματώσει πρώτα οι Πελασγοί στη μυθολογία τους, οι οποίοι στη συνέχεια τα μεταβίβασαν στους Έλληνες.²

Οι Φοίνικες ως έμπειροι ναυτικοί είχαν επεκτείνει τις εμπορικές τους επιχειρήσεις σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου. Από το 15ο π.Χ. αιώνα και μέχρι το τέλος της δεύτερης χιλιετίας, οπότε και απομακρύνθηκαν από τις ελληνικές θάλασσες, η θαλασσοπλοΐα τους ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη. Τα αιγαιοπελαγίτικα νησιά υπήρξαν γι' αυτούς οι πρώτοι σταθμοί για εφορμή και εμπορική εκμετάλλευση. Τα νησιά ήταν ήδη κατοικημένα και ανεπτυγμένα. Ωστόσο οι Φοίνικες προώθησαν περαιτέρω την εμπορική ζωή και κίνηση σ' αυτά. Κυρίως φημιζόνταν για την επεξεργασία των πορφυρούχων κοχυλιών, από τα οποία εξήγαγαν ένα ερυθρό υγρό, που το χρησιμοποιούσαν στη βαφή των υφασμάτων. Επειδή η βιομηχανία της πορφύρας είχε λάβει μεγάλη ανάπτυξη, οι Φοίνικες ίδρυσαν συλλεκτήρια κοχυλιών, διάφορα εργαστήρια, βαφεία και υφαντήρια, όπου συναντούσαν άφθονες ποσότητες τέτοιων κοχυλιών. Γι' αυτή τους τη δραστηριότητα ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το νησί των Κυθήρων, λόγω της άριστης ποιότητας των κοχυλιών του. Μάλιστα η αρχική ονομασία του νησιού ήταν Πορφυρούσα και Πορφυρίς. Παλαιότερα ερμήνευαν το άγνωστης ετυμολογίας όνομα Κύθηρα από κάποιο Φοίνικα Κύθηρο, που κατά την παράδοση ήταν ο πρώτος οικιστής του νησιού³.

Οι Φοίνικες μαζί με τις εμπορικές επιχειρήσεις τους έφεραν στα Κύθηρα και τη λατρεία της συριακής θεάς της γονιμότητας Ασάρτης, που δεν ήταν άλλη από την Αφροδίτη. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι ο αρχαιότερος ναός της Ουρανίας Αφροδίτης βρισκόταν στην πόλη της Συρίας Ασκάλωνα και ότι το ναό στα Κύθηρα τον ίδρυσαν Φοίνικες από το μέρος αυτό της Συρίας⁴.

Επίσης, σύμφωνα με το Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά, οι Φοίνικες μετά από τη Θράκη μετέβησαν στη Δήλο και τα Κύθηρα⁵. Το ίδιο αναφέρει και ο Πανσανίας, ο οποίος προσθέτει ότι κατά πρώτον η Ουρανία λατρεύθηκε από τους Ασσυρίους, μετά από τους οποίους τη λάτρευαν οι Πάφιοι της Κύπρου και οι Φοίνικες, που κατοικούσαν στην Ασκάλωνα της Παλαιστίνης και οι οποίοι τη μετέφεραν στους Κυθηρείους⁶.

Βέβαια οι Έλληνες το υλικό που προσλάμβαναν το διαπότηζαν με το δικό τους πνεύμα κατά τρόπο ώστε να μετουσιώνεται και να παίρνει μορφή ελληνική. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η Αφροδίτη έχει κοινή καταγωγή με τη φοινικική Ασάρτη, η φοινικικής προέλευσης θεότητα έχασε τόσο πολύ τον αρχικό της χαρακτήρα ώστε να εμφανίζεται ως αυτοφυές προϊόν της ελληνικής φαντασίας.

Στην Ελλάδα η κατ' εξοχήν μυθοπλαστική περίοδος ήταν η γεωμετρική και η πρώιμη αρχαϊκή εποχή. Η *Θεογονία* του Ησίοδου αποτελεί απήχηση της εκτεταμένης διεργασίας που γινόταν κατ' αυτούς τους χρόνους για μια προσαρμογή ανατολικών μύθων στον ελληνικό τρόπο του σκέπτεσθαι.

Η Αφροδίτη εμφανίζεται στη *Θεογονία* ως κόρη του Ουρανού –παπού του Διός κατά τους μύθους– του οποίου τα γεννητικά όργανα απέκοψε ο γιος του Κρόνος με το κοφτερό δρεπάνι, που του έδωσε η μητέρα του Γη⁷. Μετά από την περιγραφή της σκηνης του ακρωτηριασμού του Ουρανού ο Ησίοδος προσθέτει: «Και τ' αμελέτητα λοιπόν αμέσως μόλις τα 'κοψε με το δρεπάνι, τα 'ριξε απ' τη στεριά στον πόντο τον πολυτρικύμιστο, κι έπλεαν στη θάλασσα πολύν καιρό. Μα ολόγυρά τους λευκός αφρός απ' το κομμάτι αυτό της σάρκας της αθάνατης ανέβαινε κι απ' τον αφρό γεννήθηκε μια κόρη. Κοντοζύγωσε στ' άγια πρώτα Κύθηρα, κι ύστερα διάβηκε από 'κει στη θαλασσοζώστη την Κύπρο. Και βγήκεν η σεβάσμια, η ωραία θεά, και γύρω-γύρω χλόη κάτω απ' τα λυγικά τα πόδια της ξεφύτρωνε και τούτην Αφροδίτη [κι αφρογέννητη θεά ή ομορφοστέφανη Κυθήρεια] λεν' οι άνθρωποι και οι θεοί, γιατί γεννήθηκε από τον αφρό· και τήνε λένε και Κυθήρεια, γιατί τα Κύθηρα πλησίασε· [και κυπρογεννημένη γιατί γεννήθηκε στη θαλασσοζωσμένη Κύπρο]⁸.

Στην περιγραφή για το συνωμοτικό σχέδιο της Γης, που οδήγησε στον παραμερισμό του Ουρανού από το γιό του, τον Κρόνο, και στη συνέχεια στο ίδιο συνωμοτικό μοτίβο –που επαναλαμβάνεται– αυτή τη φορά με ηγετικό πρόσωπο τη Ρέα, σύζυγο του Κρόνου και μητέρα του Δία, η οποία κατευθύνει το γιό της ώστε να εκθρονίσει τον πατέρα του –επισημαίνονται στοιχεία από μητριαρχικά πρότυπα που εμπεριέχουν προδωρικές καταβολές⁹. Ο ακρωτηριασμός κάποιου θεού και το ράντισμα της γης με το αίμα του¹⁰ απηχούν τελετουργίες που σχετίζονται με τη γονιμότητα. Για παράδειγμα το παρεμφερές λατρευτικό τυπικό του ευνουχισμού των ιερέων της Κυβέλης μπροστά στο βωμό της, διασώζε-

ται παραλλαγμένο ως τις μέρες μας με τη συνήθεια της σφαγής ζώου και της ροής του αίματός του κατά τη θεμελίωση ενός οικοδομήματος.

Οι μύθοι γύρω από την Αφροδίτη εμπλουτίζονται ακόμη περισσότερο και με τους σχετικούς ομηρικούς ύμνους. Η θεά, που περιλαμβάνεται στο δωδεκάθεο του Ολύμπου, αντιπροσωπεύει το κατ' εξοχήν κάλλος όπως το αντιλαμβάνονταν οι αρχαίοι Έλληνες. Σύμφωνα με την εκδοχή που αναφέρει ο Όμηρος, η Αφροδίτη δεν ήταν κόρη του Ουρανού, όπως στη *Θεογονία*, αλλά του Διός και της Διώνης¹¹.

Σύμφωνα με μία άποψη ο μύθος που αναφέρει ως μητέρα της Αφροδίτης τη Διώνη θεωρείται κατασκευάσμα των επικών ποιητών, οι οποίοι θέλησαν να ωραιοποιήσουν τον τρόπο γέννησης της θεάς, παρακάμπτοντας την «αιμοσταγή» εκδοχή του Ησιόδου.

Το νησί των Κυθίων ήταν κατά την αρχαιότητα αφιερωμένο στη θεά Αφροδίτη. Οι επικοί ποιητές αποκαλούν τα Κύθηρα «ζάθεα», δηλαδή άγια, επειδή κοντά στις ακτές του νησιού αναδύθηκε η θεά του κάλλους μέσα από την θάλασσα, η οποία γι' αυτό αποκαλείται και Κυθέρεια¹².

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω μετά τα Κύθηρα, όπου για πρώτη φορά εμφανίστηκε η θεά, στη συνέχεια παρασύρθηκε από τα κύματα και βγήκε στην Κύπρο. Κατά συνέπεια ως τόποι γέννησής της θεωρούνται τόσο τα Κύθηρα όσο και η Κύπρος. Από αυτές τις δύο περιοχές διαδόθηκε η λατρεία της Αφροδίτης σε όλες τις χώρες, όπου μιλιόταν η ελληνική γλώσσα, από τη Μικρά Ασία και τα νησιά του Αιγαίου μέχρι τις αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία.

Στη *Θεογονία* του Ησιόδου το Χάος, η Γη και ο Έρως αποτελούν την πρωταρχική τριάδα¹³.

Κοσμογονικά και ανθρωπογονικά πρότυπα άλλων λαών διαφαίνονται σε πολλούς από τους ελληνικούς μύθους. Σε διάφορους κοσμογονικούς μύθους ως πρώτος θεός εμφανίζεται ο Ωκεανός, ο οποίος και αποτελεί μια άλλη μορφή του Χάους. Οι προελληνικοί πληθυσμοί, που ζούσαν σε παράλιες περιοχές, ανέπτυξαν το μύθο με πρώτο θεό τον Ωκεανό –ή τη θάλασσα– όπου και πάλι επισημαίνεται επιβίωση μητριαρχικών προτύπων. Σύμφωνα με αυτή την παράδοση η πανέμορφη θεά Αφροδίτη, που αναδύεται μέσα από τους αφρούς των κυμάτων στα Κύθηρα –σε αυτό το γεγονός ίσως οφείλεται και η παρετυμολόγηση του ονόματός της από τον αφρό– θα πρέπει να απηχεί το μύθο της ίδιας της Γης, που αναδύεται από το Χάος και κατ' επέκταση τη σημασία του υ-

γρού στοιχείου για τη γέννηση της ζωής και τη συνέχισή της¹⁴.

Επίσης η σχέση της Αφροδίτης με τον Ποσειδώνα απορρέει από τα ενάλια χαρακτηριστικά του θεού αυτού και ανάγεται σε κοσμογονικά πρότυπα, σύμφωνα με τα οποία ο Ποσειδώνας εκπροσωπεί τον Ωκεανό και η Αφροδίτη την αναδυόμενη Γη¹⁵.

Σύμφωνα με αυτή την προέλευσή τους και οι δύο θεοί εξακολουθούν να λατρεύονται στο μεσογειακό χώρο ως Πόντιος Ποσειδών και Ποντία Αφροδίτη, κατά τους ιστορικούς χρόνους σε μια έκταση από τη Σικελία (Έρως), τα Κύθηρα (Κυθήρεια Αφροδίτη), το Ταίναρο (Ταινάρειος Ποσειδών), τη Ρόδο μέχρι την Κύπρο (Πάφος). Επίσης ναό της Αφροδίτης υπό την επωνυμία της ως «Ποντίας» και «Λιμενίας» αναφέρει ο Πανσανίας στην Ερμιόνη¹⁶.

Σε πολλές περιπτώσεις οι ναυτικοί αντί για τον Ποσειδώνα, που ήταν ο κυρίαρχος της θάλασσας, ζητούσαν τη βοήθεια κατά τους θαλασσινούς κινδύνους της Ποντίας Αφροδίτης. Τη σχέση της Αφροδίτης με τη θάλασσα μαρτυρούν και άλλες προσωνυμίες της θεάς όπως: Λιμενία, Πελαγία, Θαλασσία και Γαληναίη. Στην Κνίδο, καθώς και σε άλλα μέρη, λάτρευαν τη θεά ως Εύπλοια, ως τη θεά δηλαδή που χαρίζει καλό ταξίδι στα πλοία¹⁷.

Πολλές φορές οι θεότητες με το ίδιο ακριβώς όνομα εμπεριέχουν και άλλο λατρευτικό περιεχόμενο και τελετουργικό, που συχνά διαφέρει από τόπο σε τόπο. Έτσι και η Αφροδίτη που τιμώταν ως η κατ' εξοχήν θεά του έρωτα, σε άλλη περιοχή τιμώταν και ως θεά του πελάγους ή ακόμη και ως θεά των νεκρών, δηλαδή ως «επιτυμβία Αφροδίτη» ή ως «μελαινίς Αφροδίτη»¹⁸.

Η συνάρτηση της απαστράπτουσας θεάς του κάλλους και του έρωτα με τον κόσμο των νεκρών συνηγορεί υπέρ της άποψης, σύμφωνα με την οποία η θρησκευτική ζωή γενικότερα, ή τουλάχιστον στον ελλαδικό χώρο, έχει αρχίσει με χθόνιες λατρείες. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, όλοι οι ελληνικοί θεοί έχουν κάποια χθόνια καταγωγή¹⁹.

Η μυθολογική ερμηνεία αποδίδει το συσχετισμό της Αφροδίτης με τον κόσμο των νεκρών στη θλίψη της για το θάνατο του Άδωνι. Σε αυτό το γεγονός αποδίδονται και οι σχετικές προσωνυμίες της όπως: μελαινίς, επιτυμβία, σκοτία, νυκτερή, τυμβωρύχος και Μορφώ, καθώς και η φιλονικία της με την Περσεφόνη για την περαιτέρω κατοχή του Άδωνι. Στη μυθολογική γλώσσα το πένθος της Αφροδίτης για τον Άδωνι απηχεί τη στέρηση της φύσης από την εαρινή και θερινή άνθησή της. Αλλά

και πενθούσα η Αφροδίτη αποκαλείται Κυθερεία, όπως μαρτυρεί σχετικό ποίημα της Σαπφούς²⁰.

Σύμφωνα με τη μυθολογία το ρόδο οφείλει το χρώμα του στο αίμα που χύθηκε από τον Άδωνι, όταν χτυπήθηκε από χαυλιόδοντα κάπρου και εξέπνευσε στα χέρια της Αφροδίτης, η δε ανεμώνη φύτρωσε από τα δάκρυα που έχυσε γι' αυτόν η θεά. Αυτός είναι ο λόγος που και τα δύο αυτά άνθη θεωρούνται σύμβολα του πάθους και, κατ' επέκταση, σύμβολα της Αφροδίτης.

Απέραντο είναι το πεδίο στο οποίο εκτείνεται η δράση της Αφροδίτης. Περιλαμβάνει εξίσου το ουράνιο διάστημα, τη θάλασσα, τη γη και τον κάτω κόσμο. Ωστόσο η Αφροδίτη είναι κατ' εξοχήν η θεά του έρωτα και κατ' επέκταση, η θεά της γονιμότητας, χάρη στην οποία η ζωή εξαπλώνεται πάνω στη γη και πολλαπλασιάζεται²¹. Βέβαια, αυτά αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά και της ανατολικής θεάς Αστάρτης, όπου, όμως, πέραν των κοινών στοιχείων, ο μύθος της Αφροδίτης είναι ένα από τα κλασικά παραδείγματα μεταμόρφωσης από το ελληνικό πνεύμα μιας ιδέας ξενικής προέλευσης.

Η λατρεία της Αφροδίτης ως θεάς της γονιμότητας εμπεριέχεται στους μύθους των σχέσεών της με θεούς της βλάστησης, όπως μαρτυρεί η μητρική της σχέση με το θεό της γονιμότητας Πριάπο, καθώς και οι ερωτικοί δεσμοί της με το Διόνυσο και τον Άδωνι²².

Μάλιστα η σχέση της Αφροδίτης με τον Άδωνι, που γεννιέται μέσα από ένα δέντρο, καθώς και με τον Πυγμαλίωνα, που για χάρη του η θεά έδωσε ζωή στο ξύλινο ομοίωμα της γυναίκας που αυτός λάτρευε, μας παραπέμπει σε θεογονικά πρότυπα, σύμφωνα με τα οποία η δημιουργία του κόσμου κατανοείται μέσα από την εμπειρία της ανάπτυξης του δένδρου, δηλαδή του ξερού ξύλου που βγάζει νέους βλαστούς²³.

Σχετικά με τη λατρεία της Αφροδίτης ως θεάς της γονιμότητας συνδέονται και τα πιο προσφιλή σύμβολά της, τα μήλα. Χρυσά μήλα δίνει η θεά στο Μελανίωνα για να κατακτήσει την Αταλάντη και μήλο της απονέμει ο Πάρις ως ένδειξη της προτίμησής του. Συναρπαστικός είναι ο μύθος που αναφέρει ότι η Αφροδίτη προκειμένου να κερδίσει το έπαθλο των καλλιστείων και να νικήσει τις αντιπάλους της θεές Ήρα και Αθηνά, υποσχέθηκε στον κριτή του αγώνα Πάρι, γιό του βασιλιά της Τροίας Πριάμου, ότι εάν την προέκρινε και της έδινε το γνωστό ως «μήλο της έριδος», θα αποκτούσε την Ωραία Ελένη, γυναίκα του βασιλιά της Σπάρτης Μενελάου. Γεγονός που πραγματοποιήθηκε και είχε

ως αποτέλεσμα την εκστρατεία των Ελλήνων στην Τροία και τον Τρωικό Πόλεμο.

Σύμφωνα με μία μυθολογική εκδοχή ο Πάρις, αφού απήγαγε την Ελένη από τη Σπάρτη, πέρασε μαζί της τις πρώτες απολαύσεις στο νησί των Κυθήρων. Σύμφωνα δε με μία άλλη εκδοχή ο Πάρις ερωτεύθηκε την Ελένη όταν την είδε να ιερούργει ως ιέρεια στον εκεί ναό της Αφροδίτης.

Επειδή, λοιπόν, η Αφροδίτη εμπνέει τη δύναμη για τη συνέχιση και την ανανέωση της ζωής στη φύση, την ορμή των όντων για αναπαραγωγή και της φύσης γενικότερα για βλάστηση και ανάπτυξη, ενσαρκώνει το γυναικείο κάλλος παράλληλα με τη χαρά του έρωτα²⁴. Έτσι στο δωδεκάθεο των Ολυμπίων θεών κατέχει τη θέση της θεάς της ομορφιάς και του έρωτα, θέση που αποτελεί την πιο εξελιγμένη μορφή του ρόλου της, ως θεάς της γονιμότητας, από τις παλιές σημιτικές και πρώιμες ελληνικές δοξασίες.

Μια όψη της ανατολικής φυσιογνωμίας της θεάς, που εμπεριέχει και πολεμικά χαρακτηριστικά, ενυπάρχει τόσο στους σχετικούς μύθους γύρω από τη σχέση της με τον Άρη, όσο και σε εκείνους που αναφέρονται στη δράση της κατά τον Τρωικό Πόλεμο. Στα Κύθηρα, συγκεκριμένα, υπήρχε το αρχαιότερο και αγιότερο ιερό της Ουρανίας Αφροδίτης απ' όσα βρισκόνταν στην Ελλάδα, το δε ξόανο της θεάς ήταν οπλισμένο²⁵.

Κυρίως όμως η Αφροδίτη καθιερώνεται στην εξελιγμένη, όπως αναφέρθηκε, μορφή της ως θεά του έρωτα και του κάλλους²⁶. Ωστόσο, σύμφωνα με μια άποψη, ο έρωας δεν συνεπάγεται αναγκαστικά την ιδέα της ηδονής. Όπως η Ήρα έτσι και η Αφροδίτη συχνά εμφανίζεται ως προστάτιδα του γάμου, σε ορισμένους μάλιστα ναούς της οι ιέρειες ήταν υποχρεωμένες να παραμένουν παρθένες²⁷.

Πολλοί μύθοι παρουσιάζουν την Αφροδίτη ως προστάτιδα των νομίμων ενώσεων και ως εποπτεύουσα στην εκπλήρωση των υποσχέσεων γάμου. Ως Ουράνια είχε παραστήσει την Αφροδίτη ο γλύπτης Φειδίας σε χρυσελεφάντινο άγαλμα στην πόλη Ήλιδα, με το ένα πόδι της ακουμπισμένο πάνω σε χελώνα, σύμβολο των οικιακών αρετών²⁸.

Στα Κύθηρα η Αφροδίτη λατρευόταν μόνον υπό την επωνυμία της Ουρανίας. Ο Πλάτων αναφέρει και τα δυο λατρευτικά επίθετα της Αφροδίτης –Ουράνια και Πάνδημος– και αναπτύσσει την άποψη για δυο έρωτες. Κατ' αυτόν η Ουράνια Αφροδίτη, κόρη του Ουρανού χωρίς

μητέρα, είναι η αρχαιότερη. Η Πάνδημος, κόρη του Διός και της Διώνης, είναι μεταγενέστερη. Με την πρώτη συνδέεται ο ευγενέστερος έρωτας, ο πνευματικότερος, που γίνεται πηγή έμπνευσης των καλλιτεχνών, με τη δεύτερη συνδέεται η ιδέα του κοινού πάθους, η οποία έχει ως σκοπό την ικανοποίηση του ενστίκτου²⁹.

Η λατρεία του φυσικού κάλλους και μόνον, προσωποποιημένου από την πάνδημη Αφροδίτη, ως θεά του ενστικτώδους έρωτα, οδήγησε τους Έλληνες στο να αναγορεύσουν την Αφροδίτη και ως θεά των εταιρών, οι οποίες σε ορισμένες περιοχές θεωρούνταν ιερείες της. Μάλιστα η εταιρά Λαΐδα ονομαζόταν «θνητή Κυθέρεια»³⁰.

Επίσης η «ιερή πορνεία», γνωστή και από επιβιώσεις της με τις ιερόδουλες στους ναούς της Αφροδίτης στον Ακροκόρινθο και στον Έρυνκα της Σικελίας σε αυτή τη λατρεία θα πρέπει να αναφέρονται³¹.

Πάντως η Αφροδίτη ως θεά του ενστικτώδους έρωτα μπορεί να εμφανίζει παρεκκλίσεις από τη μονογαμική συμπεριφορά, πάντοτε όμως προστατεύει τις φυσιολογικές σχέσεις ανάμεσα στα δυο φύλα. Αποστρέφεται τόσο την αποχή από την ερωτική συμμετοχή όσο και την ασέλγεια ή τις ερωτικές διαστροφές ή αιμομιξίες³².

Γι' αυτό το λόγο δεν υπάρχει καμία νύξη για σχέσεις της θεάς με το Δία, επειδή ακόμη και στην περίπτωση που η Αφροδίτη θεωρηθεί ως κόρη του Ουρανού, η συχνή ταύτιση Διός και Ουρανού έχει αποτρέψει το ενδεχόμενο για τέτοιου είδους σχέσεις.

Στους χρόνους που ακολούθησαν τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό και μέσα από το χριστιανισμό οι αρχαίοι θεοί συνέχισαν τη ζωή τους και έφτασαν ως τις μέρες μας, εντασσόμενοι στο χώρο εκείνο της ιστορίας του πολιτισμού που εμπεριέχεται μέσα στα πλαίσια της ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Υπό αυτό το πρίσμα τα Κύθηρα, ως τόπος όπου γεννήθηκε η Αφροδίτη, συμβόλιζαν σύμφωνα με τους αρχαίους μύθους το ιδανικό νησί το αφιερωμένο στη θεά του έρωτα και του κάλλους, το νησί που απηχούσε τόσες απολαύσεις και το οποίο υμνήθηκε ποικιλοτρόπως σε όλες τις εποχές.

Όταν οι μύθοι έχασαν το ιδεολογικό τους περιεχόμενο παρέμειναν σε ισχύ τα αισθητικά νοήματα και οι συμβολισμοί τους. Έτσι οι αρχαίοι θεοί με τη συμβολική έκφρασή τους και την αισθητική μορφή τους επιβίωσαν και κατά το Μεσαίωνα αλλά, κυρίως, κατά την Αναγέννηση.

Για παράδειγμα στους μεσαιωνικούς καθεδρικούς ναούς της Δύσης αλλά και τις τοιχογραφίες βυζαντινών και μεταβυζαντινών ναών βλέπει

κάνει τη σύζευξη της χριστιανικής και της κλασικής ιστορίας και μυθολογίας. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι οι αρχαίοι μύθοι χρησιμοποιούνται κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση για παιδαγωγικούς σκοπούς, ως ηθικές δηλαδή διδαχές. Έτσι οι αρχαίοι θεοί εκπροσωπούν διάφορες αρετές, ψυχικές καταστάσεις ή και αφηρημένες έννοιες. Η αλληγορική χρήση των μύθων απέκτησε μεγάλη διάδοση από τον 11ο μ.Χ. αιώνα και μεταγενέστερα³³.

Οι αλληγορικές ερμηνείες φτάνουν στο σημείο να δημιουργήσουν μια καινούργια επιστήμη, την επιστήμη των συμβόλων, που ονομάστηκε Εμβληματική. Ως έμβλημα εκλαμβάνεται μια εικόνα, που εμπεριέχει μια ηθική διδαχή. Ειδικοί συγγραφείς, όπως ο Andrea Alciati (*Emblematum Liber*, 1531), επιχειρούν να ερμηνεύσουν τις αλληγορίες, τα μηνύματα που έκρυβαν τα εμβλήματα. Για παράδειγμα ο Alciati θεωρεί ότι η μορφή της Αφροδίτης που πατά με το πόδι της πάνω στη χελώνα διδάσκει πως η γυναίκα πρέπει να μένει στο σπίτι της και να μη λείει πολλά: «σιγή γυναικί κόσμον φέρει»³⁴.

Κατά το 16ο αιώνα υπήρχαν πολλά μυθολογικά εγχειρίδια και λεξικά, διότι οι καλλιτέχνες έπρεπε να γνωρίζουν όχι μόνο τις μορφές αλλά και τα σύμβολά τους για να μπορέσουν να διδάξουν.

Εκτός όμως από τα ηθικά διδάγματα η Ευρώπη προσβλέπει στην αρχαιότητα για λόγους αισθητικής απόλαυσης. Έτσι η απεικόνιση της Αφροδίτης δεν έχει άλλο σκοπό παρά την παράσταση του κατ' εξοχήν κάλλους και του ιδεώδους της γυναικείας χάριτος. Πολλοί καλλιτέχνες εμπνεύστηκαν κατά τους νεότερους χρόνους από το θέμα της Αναδυομένης Αφροδίτης στην θάλασσα του «ιερού» νησιού των Κυθήρων.

Ιδιαίτερα αξιομνημόνευτες παραστάσεις είναι του Σάντρο Μποτιτσέλλι, πριν από το 1500 μ.Χ. και του Ραφαήλ, γύρω στα 1500. Ο τελευταίος απεικόνισε τη γέννηση της Αφροδίτης σε μια μεγάλη τοιχογραφία, ενώ ο Μποτιτσέλλι εμπνεύστηκε την Αναδυόμενη Αφροδίτη του από έργο του ζωγράφου της αρχαιότητας Απελλή, σύμφωνα με την περιγραφή που μας διέσωσε ο Λουκιανός, διότι το πρωτότυπο έχει χαθεί. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των αρχαίων, η θεά εικονιζόταν τη στιγμή που πρόβαλε από τη θάλασσα με το μισό σώμα της έξω από τα κύματα και το υπόλοιπο να διαγράφεται μέσα στο νερό. Από το κεφάλι της θεάς έσταζε αφρός, ενώ μετα δυο της χέρια έστιβε τα βρεγμένα της μαλλιά³⁵.

Με την πάροδο των χρόνων η εμπνευση από την αρχαιότητα συνεχίζεται. Στον αιώνα του Διαφωτισμού η αρχαιότητα δεν παραμερίζεται από τις νέες

ιδέες· αντίθετα γίνεται η πηγή από όπου οι άνθρωποι αντλούν τα πρότυπά τους για την ελευθερία της σκέψης και την αξιοπρέπεια του ατόμου. Το πνεύμα του κλασικισμού που είχε διαδοθεί στη Δύση και επηρεάσει τη γλυπτική, αρχιτεκτονική και ζωγραφική, είχε άμεση διασύνδεση με το μακρινό αυτό παρελθόν. Στη συνέχεια ο ρομαντισμός έδωσε νέα ώθηση προς την αρχαιότητα.

Μέσα σε αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο τα Κύθηρα, ως τόπος γέννησης της θεάς Αφροδίτης, υμνήθηκαν ως ο ιδεατός τόπος μιας φανταστικής μέθεξης σωματικών και ψυχικών απολαύσεων. Οι μύθοι γύρω από την Αφροδίτη εμπνέουν την παγκόσμια ποίηση και τις εικαστικές τέχνες όλων των εποχών, ενώ παράλληλα υπάρχει και η θεατρική τους απήχηση, ήδη από τα χρόνια της ιταλικής Αναγέννησης, όταν η θεά ξαναγεννά στην πατρίδα της –με το όνομα πλέον Βένερε– και εμφανίζεται στα ιντερμέδια του κρητικού θεάτρου.

Στα Κύθηρα και στην Αφροδίτη αφιέρωσε στίχους του ο Πετράρχης, ενώ από τον ίδιο τόπο εμπνεύστηκαν συνθέσεις τους ο Βίκτωρ Ουγκώ και ο Μπωντλαίρ. Την Αφροδίτη εμφανίζει και ο Βάγκνερ ως σοπράνο στον Ταρχώυζερ.

Κορυφαία στιγμή ύμνου του ευρωπαϊκού πνεύματος προς τα Κύθηρα αποτελεί το αριστούργημα του γάλλου ζωγράφου Αντουάν Βαττώ «Επιβίβαση στα Κύθηρα» (*Embarquement à Cythère*), με το οποίο και δοξάστηκε ο δημιουργός του το 18ο αιώνα. Το έργο αυτό αποτελεί μια φαντασμαγορία στην τέχνη. Σ' αυτό ο Βαττώ απεικονίζει αποδημία πλήθους κόσμου προς το νησί της Αφροδίτης και του έρωτα με πλοίο που έχει ως ναύτες ερωτιδείς.

Έτσι τα Κύθηρα αποτελούν ανά τους αιώνες ένα τόπο συμβολικό, φανταστικό, καθαγιασμένο από την παρουσία της θεάς Αφροδίτης αλλά και από τον πιο γνωστό έρωτα, της αρχαιότητας μεταξύ του Πάρι και της Ωραίας Ελένης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Ησίοδος, *Θεογονία*, II 179-183.
2. Για τις σχέσεις της κρητο-μυκηναϊκής θρησκείας με τις ανατολικές θρησκείες βλ. M.P. Nilsson, *A History of Greek Religion*, Oxford 1949, σ. 11 και passim, Πρβλ. B.C. Dieterich, *The origins of greek religion*, Βερολίνο 1973 και J. Duchemin, «Mythes grecs et sources orientales», *Euphrosyne* 7 (1975-1976).
3. Για την ετυμολογία της λέξης Κύθηρα βλ. Π. Τσιτσιλίας, *Ιστορία των Κυθήρων*. τόμ. Α', Αθήνα 1993, σ. 51.
4. Βλ. Ηρόδοτος, Βιβλ. I, Κεφ. 105.
5. «... Έπειτα εις Κύθηρα, νήσον ετέραν, η πρόκειται Πελοποννήσου παραγενόμενοι ιερών Αφροδίτης ιδρύονται». Βλ. Διον. Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*. Λόγος Πρώτος, Κεφ. 4.
6. Βλ. Πανσανίας, *Αττικά*, Βιβλ. I, Κεφ. XIV, 7.
7. Βλ. Ησίοδος, *Θεογονία*, II, 188-192.
8. Βλ. Ησίοδος II, 188-199, σ. 116-118, μετάφρ. Παναγή Λεκατσά. Βασιική Βιβλιοθήκη, Ζαχαρόπουλος 1939.
9. Βλ. Ησίοδος, *Θεογονία*, II 154-210, 453-491, Απολλόδωρος, *Μυθολογικά* I. 3, 6, πρβλ. και Nilsson, *A History...*, ό.π., σ. 73-75.
10. πρβλ. Ησίοδος, *Θεογονία* II 183-184 και Απολλόδωρος *Μυθολογικά*, I. 3.
11. Βλ. Όμηρος, *Ιλιάς* E 370, E 426-428 και Απολλόδωρος, *Μυθολογικά* I, 13.
12. Βλ. Ησίοδος, *Θεογονία*, II 192, 198, 934.
13. Βλ. Ησίοδος, *Θεογονία* II, 116-120.
14. Συνήθως παρατηρείται η τάση για αυθαίρετη ετυμολόγηση των ξενικής καταγωγής ονομάτων, τα οποία σχετίζονται με κάποιο στοιχείο που τα χαρακτηρίζει. Έτσι συνέβη και στην περίπτωση της παρετυμολόγησης του ονόματος της Αφροδίτης από τη λέξη αφρός, ενώ στην πραγματικότητα το όνομα της θεάς είναι προελληνικό. (Βλ. Nilsson, *A History...*, ό.π., σ. 56).
15. Για την προελληνική καταγωγή του Ποσειδώνα βλ. L. Palmer, *Mycenaeans and Minoans*, Λονδίνο 1965, σ. 138-140 και Emily Vermeyle, *Greece in the Bronze Age*, U.S.A. 1966, σ. 292-293. Στις πινακίδες της Πύλου της γραμμικής γραφής Β' ο κυριότερος θεός «Ποιτάδν» ή «Ποσειδάδν» αποκαλείται απλώς «πόσις» (σύζυγος) της θεάς Γης.
16. Βλ. Πανσανίας, *Κορινθιακά*, Βιβλ. 2, Κεφ. XXXIV, 11.
17. Η λατρεία της Κνιδίας Αφροδίτης ως προστάτιδας της ναυσιπλοΐας –Ενπλοΐας– απεικονίζεται σε νομίσματα της Κνίδου ήδη από τα τέλη του 7ου π.χ. αιώνα. (Βλ. John Boardman, José Dörig, Werner Fuchs, Max Hirmer, *Αρχαία Ελληνική Τέχνη*, Αθήνα 1967, Εκδοτική, τ. Β' σ. 169).
18. Για παράδειγμα λατρευόταν σε νεκροταφείο της Κορίνθου, όπου είχε και ναό με το επίθετο «μελαινίς», όπως και έξω από τα τείχη της Μαντινείας όπου είχε ιερό με το ίδιο επίθετο. Επίσης στις Θεοπίες της Βοιωτίας λατρευόταν με το επίθετο «μέλαι-

να». (Βλ. Πανσανίας, *Κορινθιακά*, Βιβλ. 2, Π, 4 και Πλούταρχος, *Αίτια Ρωμαϊκά* 23, 269 Β). Ωστόσο η Αφροδίτη με τη μορφή αυτή έχαιρε μεν μεγάλης λατρείας ανάμεσα στους τάφους των νεκρών, αλλά ήταν τοπικού μόνο χαρακτήρα. Εξυπακούεται ότι τη θέση αυτή στα νεκροταφεία κατείχαν κατά κύριο λόγο η Περσεφόνη ή άλλες θεότητες, που συνδέονταν περισσότερο με τον κάτω κόσμο.

19. Βλ. Nilsson, *A History...*, ό.π., σ. 36, 99. Πρβλ. G. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age*. Princeton New Jersey 1966, σ. 176-186 για τη λατρεία των νεκρών κατά τη μυκηναϊκή περίοδο.

20. «Καταθνάσκει, Κυθέρ', άβρος Άδωνις: τι κε θείμεν;», Βλ. Σαπφώ, 40, 1, στο Αριστοξένος Σκιαδάς, *Αρχαϊκός Λυρισμός* 2, Αθήνα 1981, σ. 218.

21. Βλ. Nilsson, *A History...*, ό.π., σ. 132.

22. Πρβλ. A. Lesky, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 992, για το ποίημα του Βίωνα του Σμυρναίου ελληνιστικής εποχής «Αδώνιδος Επιτάφιος».

23. Πρβλ. τους κρητο-μυκηναϊκούς σφραγιδολίθους και δακτυλίδια, όπου παρουσιάζονται λατρευτικές σκηνές στο ύπαιθρο μπροστά στα δέντρα, βλ. E. Vermeule, *Greece...*, ό.π., σ. 289, G. Mylonas, *Mycenae...*, ό.π., σ. 141-151 και Sir Arthur Evans, «Mycenaean Tree and Pillar Cult», *Journal of Hellenic Studies*, 21(1901), σ. 99-204, όπου επισημαίνεται η λατρεία του δένδρου στη μυκηναϊκή θρησκεία, F. και P. Diehl, *Synpolism in greek mythology. Human desire and its transformation*, Boulder 1980.

24. Πρβλ. Lesky, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 144, βλ. και P. Friedrich, *The meaning of Aphrodite*, Σικάγο 1978 και C. Grigson, *The Goddess of Love. The birth, triumph, death and return of Aphrodite*, Λονδίνο 1976.

25. Βλ. Πανσανίας, *Λακωνικά*, Βιβλ. 3, Κεφ. XXIII, 1: «Κύθηρα δε η πόλις αναβά-ντι από Σκανδείας στάδια ως δέκα. Το δε ιερόν της Ουρανίας αγιώτατον και ιερών οπόσα Αφροδίτης παρ' Έλλησιν εστιν αρχαιότατον' αυτή δε η θεός Ξόανον ωπλισμένον». Οπλισμένο άγαλμα της θεάς αναφέρει επίσης ο Πανσανίας, ότι υπήρχε στο ναύ της στον Ακροκόρινθο. (Βλ. Πανσανίας, *Κορινθιακά*, Βιβλ. 2, Κεφ. V, 1).

26. Βλ. Όμηρος, *Ιλιάς*, Ω 699, όπου αναφέρεται ως «χρυσή Αφροδίτη».

27. Βλ. Πανσανίας, *Μεσσηνιακά*, Βιβλ. 4, Κεφ. XXX, 5, *Κορινθιακά*, Βιβλ. 2, Κεφ. XXXIV, 12 και *Κορινθιακά*, Βιβλ. 2, Κεφ. X, 4.

28. Βλ. Πανσανίας, *Ηλειακά* Β, Βιβλ. 6, Κεφ. XXV, 1. Ας σημειωθεί ότι στο υπαίθριο τέμενος του ίδιου ναού λατρευόταν η Πάνδημη Αφροδίτη, όπου υπήρχε χάλκινο άγαλμα της θεάς, έργο του Σκόπα καθισμένης πάνω σε τράγο.

29. Βλ. Πλάτων, *Συμπόσιον*, Βασιική Βιβλιοθήκη, Ζαχαρόπουλος 1959, σ. 129.

30. Βλ. Σουίδα, *Λεξικό*, σ. 442.

31. Για τη λατρεία της Πανδήμου Αφροδίτης πρβλ. Ηρόδοτος, Βιβλ. I, Κεφ. 199.

32. Βλ. Lesky, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 290-291 και 528-529.

33. Βλ. Jean Seznec, *The survival of the pagan gods. The mythological tradition and its place in Renaissance humanism and art*. Princeton University Press, Bollinger Series XXXVIII 1953. Στο Βυζάντιο κύριος εκπρόσωπος της αλληγορικής ερμηνείας είναι κατά τον 11ο αιώνα ο Μιχαήλ Ψελλός, κατά τον οποίο η Αρχαιότητα αποτελεί προπαρασκευαστικό στάδιο του Χριστιανισμού. (Βλ. Β.Ν. Τατάκης, *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*, μετάφρ. Εύας Καλπουρτζή, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, 1977.

40. Βλ. Πανσανίας, *Ηλειακά* Β', Βιβλ. 6, Κεφ. XXV, 1.

41. Βλ. *Αρχαία Ελληνική Τέχνη*, ό.π., τ. Γ', σ. 186-187.